

S. AURELII AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE CATECHIZANDIS

RUDIBUS.

LIBER UNUS. *

* Scriptus
circiter an-
num 400.

Rogatus Augustinus à diacono Carthaginiensi, catechizandi artem docendam suscipit: ac primò præcepta tradit, ut id officii non tantùm certa methodo atque idonea ratione, sed etiam sine tædio & cum hilaritate impleatur. Postea revocatis ad usum præceptis, profert ipse in exemplum sermones ad eum erudiendum, qui christianus esse velit, comparatos duos, longiorem unum, alterum brevissimum.

^a I. PETISTI me, frater ^a Deogratias, ut aliquid ad te de catechizandis rudibus, quod tibi usui esset, scriberem. Dixisti enim, quòd sæpè apud Carthaginem, ubi diaconus es, ad te adducuntur, qui fide christiana primitus imbuendi sunt, eo quòd existimeris habere catechizandi uberem facultatem, & ^b doc-

^a CAPUT I.
Rogatus à
diacono
Carthaginiensi scribit de catechizandis rudibus.
^b

^a Idem ille forsitan est Deogratias, cui presbytero Augustinus post annum Christi circiter 406. ad quæstiones paganorum ab eo sibi Carthagine missas respondet epistola nunc ordine 102.

^b Lov. & doctrinam fidei, & suavitatem sermonis.

doctrina fidei, & suavitate sermonis: te autem penè semper angustias pati, idipsum, quod credendo christiani sumus, quo pacto commodè intimandum sit; unde exordienda, quò usque sit perducenda narratio; utrùm exhortationem aliquam terminata narratione adhibere debeamus, an præcepta sola, quibus observandis, cui loquimur, noverit christianam vitam professionemque ^a retineri. Sæpè autem tibi accidisse confessus atque conquestus es, ut in sermone longo & tepido tibi ipse viles ceteres essesque fastidio, nedum illi quem loquendo imbuebas, & ceteris qui audientes aderant: eaque te necessitate fuisse compulsus, ut ea me, quam tibi debeo, caritate compelleres, ne gravarer inter occupationes meas tibi de hac re aliquid scribere.

2. EGO vero non ea tantùm quam familiariter tibi, sed etiam quam matri Ecclesie universaliter debeo, caritate ac servitute compellor, si quid per operam meam quam Domini nostri largitate possum exhibere, idem eos Dominus quos mihi fratres fecit, adjuvari jubet, nullo modo recusare, sed potiùs prompta & devota voluntate suscipere. Quantùm enim cupio latiùs erogari pecuniam Dominicam, tanto magis me oportet, si quam dispensatores conservos meos difficultatem in erogando sentire cognosco, agere quantùm in me est, ut facilè atque expeditè possint, quod impigrè ac studiosè volunt.

3. SED quod ad tuam propriè considerationem pertinet, nolim te moveri ex eo quod sæpè tibi abjectum sermonem fastidiosumque habere visus es. Fieri enim potest,

CAPUT II
Sermo sæpè qui audienti placet, displicet

^a Sic in MSS. Ad in editis, retinere.

cet dicenti:
unde id
contingat.

ut ei quem instruebas, non ita sit visum, sed quia tu aliquid melius audiri desiderabas, eo tibi quod dicebas videretur indignum auribus aliorum. Nam & mihi propè semper sermo meus displicet. Melioris enim avidus sum, quo sæpè fruor interiùs, ante quàm eum explicare verbis sonantibus cœpero: quod ubi minùs quàm mihi notus est evaluero, contristor linguam meam cordi meo non potuisse sufficere. Totum enim quod intelligo, volo ut qui me audit intelligat; & sentio me non ita loqui, ut hoc efficiam: maximè quia ille intellectus quasi rapida coruscatione perfundit animum; illa autem locutio tarda & longa est, longèque dissimilis: & dum ista voluitur, jam se ille in secreta sua condidit. Tamen quia vestigia quædam miro modo impressit memoriæ, perdurant illa cum syllabarum morulis; atque ex eisdem vestigiis sonantia signa peragimus, quæ lingua dicitur vel latina, vel græca, vel hebræa, vel alia quælibet; sive cogitentur hæc signa, sive etiam voce proferantur: cum illa vestigia nec latina, nec græca, vel hebræa, nec cuiusque alterius gentis sint propria, sed ita efficiantur in animo, ut vultus in corpore. Aliter enim latinè ira dicitur, aliter græcè, aliter atque aliter aliarum diversitate linguarum: non autem latinus, aut græcus est vultus irati. Non itaque omnes gentes intelligunt, cum quisque dicit, Iratus sum, sed latini tantum: at si affectus excandescens animi exeat in faciem, vultumque * faciat, omnes sentiunt, qui intuentur iratum. Sed neque ita licet educere, & quasi exporrigere in sensum audientium per sonum vocis illa vestigia, quæ imprimunt intellectus memoriæ, sicut apertus & manifestus

* faciat.

festus est vultus: illa enim sunt intus in animo, iste foris in corpore. Quapropter coniendum est, quantum distet sonus oris nostri ab illo ictu intelligentiæ, quando ne ipsi quidem impressioni memoriæ similis est. Nos autem plerumque in auditoris utilitatem vehementer ardentes, ita loqui volumus, quemadmodum tunc intelligimus, cum per ipsam intentionem loqui non possumus: & quia non succedit, angimur, & velut frustra operam insumamus, tædio marcescimus: atque ex ipso tædio languidior fit idem sermo, & hebetior quàm erat, unde perduxit ad tædium.

4. SED mihi sæpè indicat eorum studium, qui me audire cupiunt, non ita esse frigidum eloquium meum, ut videtur mihi: & eos inde aliquid utile capere, ex eorum delectatione cognosco: mecumque ago sedulo, ut huic exhibendo ministerio non desim, in quo illos video bene accipere quod exhibetur. Sic & tu, eo ipso quod ad te sæpius adducuntur, qui fide imbuendi sunt, debes intelligere non ita displicere aliis sermonem tuum, ut displicet tibi: nec infructuosum te debes putare, quod ea quæ cernis, non explicas ita ut cupis; quando fortè ut cupis, nec cernere valeas. Quis enim in hac vita nisi in ænigmate & per speculum videt? Nec ipse amor tantus est, ut carnis disrupta caligine penetret in æternum serenum, unde utcumque fulgent etiam ista quæ transeunt. Sed quia boni proficiunt de die in diem, ad videndum diem sine volumine cæli, & sine noctis incurso, quem oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis adscendit: nulla major causa est, cur nobis in imbuendis rudibus noster sermo vilescat, nisi quia libet inusitatè cernere, & tædet

Qui sermonem habet, curet ut sine fastidio & hilariter dicat.

1. Cor. 13.
12.

1. Cor. 2. 9.

det usitatè proloqui. Et re quidem vera multò gratius audimur, cùm & nos eodem opere delectamur: afficitur enim filium locutionis nostræ ipso nostro gaudio, & exit facilius atque acceptius. Quapropter non arduum est negotium, ea quæ credenda insinuantur, præcipere unde & quò usque narranda sint; nec quomodo sit varianda narratio, ut aliquando brevior, aliquando longior, semper tamen plena atque perfecta sit; & quando brevior, & quando longior sit utendum: sed quibus modis faciendum sit, ut gaudens quisque catechizet (tantò enim suavior erit, quanto magis id potuerit) ea cura maxima est. Et præceptum quidem rei hujus in promptu est. Si enim in pecunia corporali, quantò magis in spiritali, hilaritatem datorem diligit Deus? Sed hæc hilaritas ad horam ut adsit, ejus est misericordiæ qui ista præcepit. Itaque priùs de modo narrationis, quod te velle cognovi, tum de præcipiendo atque cohortando, postea de hac hilaritate comparanda, quæ Deus suggerit, disseremus.

CAPUT III.
Narratio plena quæ fieri debeat catechizando.
Gen. 1. 1.
a

5. NARRATIO plena est, cùm quis que primò catechizatur ab eo quod scriptum est: *In principio fecit Deus cælum & terram*, usque ad præsentia tempora Ecclesiæ. Non tamen propterea debemus totum Pentateuchum, totosque Judicium, & Regnorum, & a Esdræ libros, totumque Evangelium, & Actus Apostolorum, vel, si ad verbum edidicimus, memoriter reddere, vel nostris verbis omnia quæ his continentur voluminibus narrando evolvere & explicare (quod nec tempus capit, nec ulla necessitas postulat) sed cuncta summatim

a In MSS. *Exce.*

generatimque complecti, ita ut eligantur quædam mirabiliora quæ suavius audiuntur, atque in ipsis a articulis constituta sunt, ut ea tamquam in involucris ostendere, statimque à conspectu abripere non oporteat; sed aliquantum immorando quasi resolvere atque expandere, & inspicienda atque miranda offerre animis auditorum: cetera verò celeri percur- sione inserendo contexere. Ita & illa quæ maximè commendari volumus, aliorum submissione magis eminent; nec ad ea fatigatus pervenit, quem narrando volumus excitare; nec illius memoria confunditur, quem docendo debemus instruere.

6. IN omnibus sanè non tantum nos oportet intueri præcepti finem, quod est caritas de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta, quò ea quæ loquimur cuncta referamus: sed etiam illius quem loquendo instruimus, ad id b movendus, atque illuc dirigendus adspectus est. Neque enim ob aliud ante adventum Domini scripta sunt omnia, quæ in sanctis Scripturis legimus, nisi ut illius commendaretur adventus, & futura præsignaretur Ecclesia, id est, populus Dei per omnes gentes, quod est corpus ejus; adjunctis atque annumeratis omnibus sanctis, qui etiam ante adventum ejus in hoc sæculo vixerunt, ita eum credentes venturum esse, sicut nos venisse. Sicut enim Jacob manum priùs dum nasceretur emisit ex utero, qua etiam pedem prænascentis fratris tenebat, deinde utique secutum est caput, tum demum necessariò mem-

TOM. I.

z

bra

a Articuli temporum quinque notantur infra n. 6. & n. 39.

b Ita MSS. Editi verò, *monendus*.

Ad caritatis finem dirigenda narratio.

1. Tim. 1. 5.

b

Scripturæ veteres propter commendandum Christi adventum, cujus finis caritas.

Gen. 25. 25.

bra cetera; sed tamen caput non tantum ea membra quæ secuta sunt, sed etiam ipsam manum quæ in nascendo præcessit, dignitate ac potestate præcedit; & quamvis non tempore apparendi, tamen naturæ ordine prius est: ita & Dominus Jesus Christus etsi antè quàm appareret in carne, & quodam modo ex utero secreti sui ad hominum oculos Meditator Dei & hominum homo procederet, qui est super omnes Deus benedictus in sæcula, præmisit in sanctis Patriarchis & Prophetis quamdam partem corporis sui, qua velut manu se nasciturum esse prænuntians, etiam populum præcedentem superbè, vinculis legis tamquam digitis quinque a supplantavit (quia & per quinque temporum articulos prænuntiarum venturus prophetarum non destitit; & huic rei consonans per quem lex data est, quinque libros conscripsit: & superbi carnaliter sentientes, & suam justitiam volentes constituere, non aperta manu Christi repleti sunt benedictione, sed constricta atque conclusa retenti sunt: itaque illis obligati sunt pedes, & ceciderunt, nos autem surreximus & erecti sumus) quamvis ergo, ut dixi, præmiserit Dominus Christus quamdam partem corporis sui in sanctis, qui eum nascendi tempore præierunt; tamen ipse est caput corporis Ecclesiæ, illique omnes eidem corpori cujus ille caput est cohæserunt, credendo in eum quem prænuntiabant. Non enim præcurrendo divulsi sunt, sed adjuncti potiùs obsequendo. Nam etsi manus à capite præmitti potest, conexio tamen ejus sub capite est. Quapropter omnia quæ antè scripta sunt, ut nos doceremur

a Aliquot MSS. supplantaret.

1. Tim. 2.

5.

Rom. 9. 5.

Rom. 10. 3.

Psal. 19. 9.

Coloss. 1. 18.

Rom. 15. 4.

1. Cor. 10. 11.

11.

mur scripta sunt, & figuræ nostræ fuerunt, & in figura contingebant a in eis; scripta sunt autem propter nos, in quos finis sæculorum obvenit.

7. QUÆ autem major causa est adventus Domini, nisi ut ostenderet Deus dilectionem suam in nobis, commendans eam vehementer; quia cum adhuc inimici essemus, Christus pro nobis mortuus est? Hoc autem ideo, quia finis præcepti, & plenitudo legis, caritas est: ut & nos invicem diligamus, & quemadmodum ille pro nobis animam suam posuit, sic & nos pro fratribus animam ponamus: & ipsum Deum, quoniam prior dilexit nos, & Filio suo unico non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum, si amare pigebat, saltem nunc redamare non pigeat. Nulla est enim data major ad amorem invitatio, quàm prævenire amando: & nimis durus est animus, qui dilectionem si nolebat impendere, nolit rependere. Quòd si in ipsis flagitiosis & sordidis amoribus videmus, nihil aliud eos agere qui amari vicissim volunt, nisi ut documentis quibus valent, aperiant & ostendant quantum ament, eamque imaginem justitiæ prætere affectant, ut vicem sibi reddi quodam modo flagitent ab eis animis, quos illecebrare moliantur; ipsique ardentius æstuant, cum jam moveri eodem igne etiam illas mentes quas appetunt sentiunt: si ergo & animus qui torpebat, cum se amari senserit excitatur, & qui jam fervebat, cum se redamari didicerit, magis accenditur: manifestum

Z 2 tum

a Editi, contingebant eis: omisa particula in, quæ tamen hic reperitur in MSS. & in græco textu Apostoli. 1. Cor. 10. 11.

CAP. IV.

Præcipua causa adventus Christi, caritatis commendatio.

Rom. 5. 6.

1. Tim. 1. 5.

Rom. 13.

10.

1. Joan. 3.

16.

Ibidem 4.

10.

Rom. 8. 32.

tum est nullam esse majorem causam, quæ vel inchoetur, vel augeatur amor, quàm cum amari se cognoscit, qui nondum amat, aut redamari se vel posse sperat, vel jam probat, qui prior amat. Et si hoc etiam in turpibus amoribus, quanto ^a plus in amicitia? Quid enim aliud cavemus in offensione amicitia, nisi ne amicus arbitretur, quod eum vel non diligimus, vel minùs diligimus quàm ipse nos diligit? Quod si crediderit, frigidior erit in eo amore quo invicem homines mutua familiaritate perfruuntur: & si non ita est infirmus, ut hæc illum offensio faciat ab omni dilectione frigescere; in ea se tenet, qua non ut fruatur, sed ut consulat diligit. Operæ pretium est autem animadvertere, quomodo, quamquam & superiores velint se ab inferioribus diligi, eorumque in se ^b studioso delectentur obsequio, & quanto magis id senserint, tanto magis eos diligant; tamen quanto amore exardescat inferior, cum à superiore se diligi senserit. Ibi enim gratior amor est, ubi non æstuat indigentia siccitate, sed ubertate ^c beneficentia profuit. Ille namque amor ex miseria est, iste ex misericordia. Jam verò si etiam se amari posse à superiore desperabat inferior, ineffabiliter commovebitur in amorem, si ultro ille fuerit dignatus ostendere, quantum diligit eum qui nequaquam sibi tantum bonum promittere auderet. Quid autem superius Deo judicante, & quid desperatius homine peccante? Qui se tanto magis tuendum & subjugandum superbis potestatibus ad-

^a Plerique MSS. *purius*. Am. & MS. Vatic. *pluribus*.

^b Sic MSS. Al editi, *studiosè*.

^c Veteres libri, *beneficentia*.

dixerat, quæ beatificare non possunt, quanto magis desperaverat posse sui curam geri ab ea potestate, quæ non malitia sublimis esse vult, sed bonitate sublimis est.

8. SI ergo maximè propterea Christus advenit, ut cognosceret homo, quantum eum diligit Deus; & ideo cognosceret, ut in ejus dilectionem à quo prior dilectus est inardesceret; proximumque illo jubente & demonstrante diligeret, qui non proximum, sed longè peregrinantem diligendo factus est proximus; omnisque Scriptura divina quæ antè scripta est, ad prænuntiandum adventum Domini scripta est; & quidquid postea mandatum est litteris, & divina auctoritate firmatum, Christum narrat, & dilectionem monet: manifestum est non tantum totam Legem & Prophetas in illis duobus pendere præceptis, dilectionis Dei & proximi, quæ adhuc sola Scriptura sancta erat, cum hoc Dominus diceret; sed etiam quæcumque posterius salubriter ^a conscripta sunt, memoriæque mandata, divinarum volumina litterarum. Quapropter in veteri Testamento est occultatio novi, in novo Testamento est manifestatio veteris. Secundum illam occultationem carnaliter intelligentes carnales, & tunc & nunc poenali timore subjugati sunt. Secundum hanc autem manifestationem spirituales, & tunc quibus piè pulsantibus etiam occulta patuerunt, & nunc qui non superbè quærunt, ne etiam aperta claudantur, spiritaliter intelligentes donata caritate liberati sunt. Quia ergo caritati nihil adversius quàm invidentia; mater autem invidentia

Ad dilectionem referenda esse quæ de Christo ex Scripturis narratur in catechismo.

Matt. 23.
40.

superbia est: idem Dominus Jesus Christus, Deus homo, & divinæ in nos dilectionis indicium est, & humanæ apud nos humilitatis exemplum, ut magnus tumor noster majore contraria medicina sanaretur. Magna est enim miseria, superbus homo: sed major misericordia, humilis Deus. Hac ergo dilectione tibi tamquam sine proposito, quò referas omnia quæ dicis, quidquid narras ita narra, ut ille cui loqueris audiendo credat, credendo speret, sperando amet.

CAPUT V.
Accedens
ad cate-
chismum
scrutandus
quo fine
velit fieri
christia-
nus.

9. DE ipsa etiam severitate Dei, qua corda mortalium saluberrimo terrore quatiuntur, caritas ædificanda est, ut ab eo quem timet, amari se gaudens, eum redamare audeat, ejusque in se dilectioni, etiamsi impunè posset, tamen displicere vereatur. Rarissimè quippe accidit, imò verò numquam, ut quisquam veniat volens fieri christianus, qui non sit aliquo Dei timore percussus. Si enim aliquod commodum expectando ab hominibus, quibus se aliter placiturum non putat, aut ali-quod ab hominibus incommodum devitando, quorum offensionem aut inimicitias reformidat, vult fieri christianus; non fieri vult potius quàm fingere. Fides enim non res est salutantis corporis, sed credentis animi. Sed planè sæpè adest misericordia Dei per ministerium catechizantis, ut sermone commotus jam fieri velit, quod decreverat fingere: quod cum velle cœperit, tunc eum venisse deputemus. Et occultum quidem nobis est quando

^a Editi Er. & Lov. *salvandi*. Nonnulli codices, *salutis*. Quidam, *saltantis*. Sed plerique ac melioris notæ MSS. cum editione Am. *salutantis*: id est, salutem sive assensum gestu significantis.

^b Sic Arn. Er. & MSS. At Lov. *quo*.

veniat animo, quem jam corpore præsentem videmus: sed tamen sic cum eo debemus agere, ut fiat in illo hæc voluntas, etiamsi non est. Nihil enim deperit, quando si est, utique tali nostra actione firmatur, quamvis quo tempore, vel qua hora cœperit, ignoremus. Utile est sanè, ut præmoneamur antea, si fieri potest, ab iis qui eum norunt, in quo statu animi sit, vel quibus causis commotus ad suscipiendam Religionem venerit. Quòd si defuerit alius à quo id noverimus, etiam ipse interrogandus est, ut ex eo quod responderit, ducamus sermonis exordium. Sed si ficto pectore accessit, humana commoda cupiens, vel incommoda fugiens, utique mentiturus est: tamen ex eo ipso quod mentitur, capiendum est principium, non ut refellatur ejus mendacium, quasi tibi certum sit; sed ut si dixerit eo proposito se venisse quod verè approbandum est, sive ille verum sive falsum dicat, tale tamen propositum quali se venisse respondit, approbantes atque laudantes, faciamus eum delectari esse se talem, qualem videri cupit. Si autem aliud dixerit, quàm oportet esse in animo ejus qui christiana fide imbuendus est; blandiùs & leniùs reprehendendo, tamquam rudem & ignarum, & christianæ doctrinæ finem verissimum demonstrando atque laudando breviter & graviter, ne aut tempora futuræ narrationis occupes, aut eam non priùs collocato animo audeas imponere, facias eum velle, quod aut per errorem, aut per simulationem nondum volebat.

10. QUOD si fortè se divinitus admonitum vel territum esse responderit, ut fieret christianus, lætissimum nobis exordiendi adi-

CAPUT VI.
Exordium
catechis-
mi, & nar-
ratio ab
his

historia
creationis
mundi us-
que ad
præsens
tempus Ec-
clesiæ.

tum præbet, quanta Deo sit cura pro nobis. Sanè ab hujusmodi miraculorum, sive somniorum, ad Scripturarum solidiorem viam, & oracula certiora transferenda est ejus intentio: ut & illa admonitio quàm misericorditer ei prærogata sit, noverit, antè quàm Scripturis sanctis inhæreret. Et utique demonstrandum est ei, quòd ipse Dominus non eum admoneret, aut compelleret fieri christianum, & incorporari Ecclesiæ, seu talibus signis aut revelationibus erudiret, nisi jam præparatum iter in Scripturis sanctis, ubi non quæreret visibilia miracula, sed invisibilia sperare consueceret, neque dormiens, sed vigilans moneretur, eum securius & tutius carpere voluisset. Inde jam exordienda narratio est, ab eo quòd fecit Deus omnia bona valde, & perducenda, ut diximus, usque ad præsentia tempora Ecclesiæ: ita ut singularum rerum, atque gestorum quæ narramus, causæ rationesque reddantur, quibus ea referamus ad illum finem dilectionis, unde neque agentis aliquid, neque loquentis oculus avertendus est. Si enim fictas poetarum fabulas, & ad a voluptatem excogitatas animorum, quorum cibus nugæ sunt, tamen boni qui habentur atque appellantur grammatici, ad aliquam utilitatem referre conantur, quamquam & ipsam vanam, & avidam saginæ sæcularis; quanto nos decet esse cautiore, ne illa quæ vera narramus, sine suarum caussarum redditione digesta, aut inani suavitate, aut etiam perniciose cupiditate credantur? Non tamen sic asseramus has caussas, ut relicto narrationis tractu, cor nostrum & lingua in nodos difficilioris disputationis ex-
cur-

a Am. & plerique MSS. voluntatem.

eurrat; sed ipsa veritas a adhibita rationis, quasi aurum sit gemmarum ordinem ligans, non tamen ornamentum seriem ulla immoderatione perturbans.

II. NARRATIONE finita, spes resurrectionis intimanda est, & pro capacitate ac viribus audientis, proque ipsius temporis modulo, adversus vanas irrisiones infidelium de corporis resurrectione tractandum, & futuri ultimi judicii bonitate in bonos, severitate in malos, veritate in omnes; commemoratisque cum detestatione & horrore poenis impiorum, regnum justorum atque fidelium, & superna illa civitas, ejusque gaudium cum desiderio prædicandum est. Tum verò instruenda & animanda est infirmitas hominis adversus tentationes & scandala, sive foris, sive in ipsa intus Ecclesia: foris adversus gentiles, vel judæos, vel hæreticos, intus autem adversus areæ dominicæ paleam. Non ut contra singula perversorum genera disputetur, omnesque illorum pravæ opiniones propositis quæstionibus refellantur; sed pro tempore brevi demonstrandum est, ita esse prædictum, & quæ sit utilitas tentationum erudiendis fidelibus, & quæ medicina in exemplo patientiæ Dei, qui statuit usque in finem ista permittere. Cùm verò adversus eos instruitur, quorum perversæ turbæ corporaliter implent ecclesias, simul etiam præcepta breviter & decenter commemorentur christianæ atque honestæ conversationis: ne ab ebriosis, avaris, fraudatoribus, aleatoribus, adulteris, fornicatoribus, spectaculorum ama-
to-

CAP. VII.
Resurrec-
tio, judi-
cium, &
alia quæ-
dam post
narratio-
nem inti-
manda.

a Sic vetus Codex Corbeiensis. At Victorinus, adhibita narrationis. Editiones Am. & Er. adhibita rationis. Denique Lov. adhibita rationis.

toribus, remedium sacrilegorum alligatoribus, præcantatoribus, mathematicis, vel quorumlibet artium vanarum & malarum divinationibus, atque hujusmodi ceteris ita facile seducatur, & impunitum sibi fore arbitretur, quia videt multos, qui christiani appellantur, hæc amare, & agere, & defendere, & suadere, & persuadere. Quis enim finis præstitutus sit in tali vita perseverantibus, & quàm sint in ipsa Ecclesia tolerandi, ex qua in fine separandi sunt, divinorum librorum testimoniis edocendum est. Prænantandum est etiam, inventurum eum in Ecclesia multos christianos bonos, verissimos cives cælestis Jerusalem, si esse ipse cœperit. Ad extremum ne spes ejus in homine ponatur, sedulo monendus est: quia neque facile ab homine judicari potest, quis homo sit justus; & si facile posset, non ideo nobis proponi exempla justorum, ut ab eis justificemur, sed ut eos imitantes ab eorum justificatore nos quoque justificari sciamus. Hinc enim fiet, quod maximè commendandum est, ut cum ille qui nos audit, immò per nos audit Deum, moribus & scientia proficere cœperit, & viam Christi alacriter ingredi, nec nobis id audeat assignare, nec sibi; sed & se ipsum, & nos, & quoscumque alios diligit amicos, in illo & propter illum diligit, qui eum dilexit inimicum, ut justificans faceret amicum. Hic jam non te puto præceptore indigere, ut cum occupata sunt tempora, vel tua, vel eorum qui te audiunt, breviter agas, cum autem largiora, largius eloquaris: hoc enim nullo admonente ipsa necessitas præcipit.

CAP. VIII.
Eruditi
quomodo
catechizandi.

12. SED illud planè non prætereundum est, ut si ad te quisquam catechizandus venerit liberalibus doctrinis excultus, qui jam de-

decreverit esse christianus, & ideo venerit ut fiat, difficillimum omninò est, ut non multa nostrarum Scripturarum litterarumque cognoverit, quibus jam instructus ad sacramentorum participationem tantummodo venerit. Tales enim non eadem hora qua christiani sunt, sed antè solent omnia diligenter inquirere, & motus animi sui, cum quibus possunt, communicare atque discutere. Cum his itaque breviter agendum est, & non ^a odiosè inculcando quæ norunt, sed modestè perstringendo; ita ut dicamus nos credere quòd jam noverrint illud, atque illud: atque hoc modo cursim enumerare omnia quæ rudibus indoctisque inculcanda sunt: ut etsi quid novit eruditus iste, non tamquam à doctore audiat; & si quid adhuc ignorat, dum ea commemoramus quæ illum nosse jam credimus, discat. Nec ipse sanè inutiliter interrogatur, quibus rebus motus sit, ut velit esse christianus: ut si libris ei persuasum esse videris, sive canonicis, sive utilium tractatorum, de his aliquid in principio loquaris, collaudans eos pro diversitate meritorum Canonice auctoritatis, & ^b exponentium sollertissimæ diligentie; maximèque commendans in Scripturis canonicis admirandæ altitudinis saluberrimam humilitatem; in illis autem pro sua cujusque facultate, aptum superioribus, & per hoc infirmioribus animis, stilum sonantioris, & quasi tornatoris eloquii. Sanè etiam exprimendum de illo est, ut indicet quem maximè legerit, & quibus libris familiarius inhæserit, unde illi persuasum est, ut sociari vellet Ecclesie. Quod cum dixerit, tum

^a Aliquot MSS. *otiosè.*

^b Plures codices, & *ad exponendum.*

tum si nobis noti sunt illi libri, aut ecclesiastica fama saltem accepimus à catholico aliquo memorabili viro esse conscriptos, læti approbemus. Si autem in alicujus hæretici volumina incurrit, & nesciens fortè quòd vera fides improbat, tenuit animo, & catholicum esse arbitratur; sedulò edocendus est, prælata auctoritate universalis Ecclesiæ, aliorumque doctissimorum hominum & disputationibus, & scriptionibus in ejus veritate florentium. Quamquam & illi qui catholici ex hac vita emigraverunt, & aliquid litterarum christianarum posteris reliquerunt, in quibusdam locis opusculorum suorum, vel non intellecti, vel sicuti est humana infirmitas, minùs valentes aciem abditiora penetrare, & veri similitudine aberrantes à veritate, præsumtoribus & audacibus fuerunt occasione ad aliquam hæresim molendam atque gignendam. Quod mirum non est, cum de ipsis canonicis litteris, ubi omnia sanissimè dicta sunt, non quidem aliter accipiendo quædam, quàm vel scriptor sensit, vel se ipsa veritas habet (nam si hoc solum esset, quis non humanæ infirmitati ad corrigendum paratè libenter ignosceret?) sed id quod perversè ac pravè opinati sunt, animositate acerrima, & perniciosa arrogantia defensitantes, multi multa perniciosam dogmata, concisa communionis unitate pepererunt. Hæc omnia cum illo, qui ad societatem populi christiani, non idiota, ut ajunt, sed doctorum libris expolitus atque excultus accedit, modesta collatione tractanda sunt: tantùm assumpta præcipiendi auctoritate, ut caveat præsumtionis errores, quantum ejus humilitas quæ illum adduxit, jam sentitur admittere. Cetera vero secundùm regulas doctrinæ salutaris, sive de fide, quæ-

cumque narranda vel disserenda sunt, sive de moribus, sive de tentationibus, eo modo percurrendo quo dixi, ad illam supereminentioriam viam omnia referenda sunt.

13. SUNT item quidam de scholis usitatissimis grammaticorum oratorumque venientes, quos neque inter idiotas numerare audeas, neque inter illos doctissimos, quorum mens magnarum rerum est exercitata quæstionibus. His ergo qui loquendi arte ceteris hominibus excellere videntur, cum veniunt ut christianifant, hoc amplius quàm illis illitteratis imperitare debemus, quòd sedulò monendi sunt, ut humilitate induti christiana, discant non contemnere, quos cognoverint morum vitia quàm verborum amplius devitare; & cordi casto linguam exercitatum nec conferre audeant, quàm etiam præferre consueverant. Maximè autem isti docendi sunt Scripturas audire divinas, ne sordeat eis solidum eloquium, quia non est inflatum; neque arbitrentur carnalibus integumentis involuta atque operta dicta vel facta hominum, quæ in illis libris leguntur, non evolvenda atque aperienda ut intelligantur, sed sic accipienda ut litteræ sonant; deque ipsa utilitate secreti, unde etiam mysteria vocantur, quid valeant ænigmatum latebræ ad amorem veritatis acuendum^a, decutiendumque fastidii torporem, ipsa experientia probandum est talibus, cum aliquid eis quod in promptu positum non ita movebat, enodatione allegoriæ alicujus eruitur. His enim maximè utile est nosse, ita esse præponendas verbis sententias, ut præponitur animus corpori. Ex quo fit, ut ita malle debeant veriores, quàm disertiores audi-

CAPUT IX.
Grammatici, & oratores quomodo tractandi.

^a Sic plures MSS. At editi, *discutiendumque*.

Vox ad
aures Dei,
animi af-
fectus.

dire sermones; sicut malle debent prudentiores, quam formosiores habere amicos. Noverrint etiam non esse vocem ad aures Dei, nisi animi affectum: ita enim non irridebunt, si aliquos antistites, & ministros Ecclesiae forte animadverterint, vel cum barbarismis & solecismis Deum invocare, vel eadem verba quae pronuntiant non intelligere, perturbatèque distinguere. Non quia ista minimè corrigenda sunt, ut populus ad id quod planè intelligit, dicat, Amen: sed tamen piè toleranda sunt ab eis, qui didicerint, ut sono in foro, sic voto in Ecclesia benedici. Itaque forensis illa nonnumquam fortè bona dictio, numquam tamen benedictio dici potest. De sacramento autem quod accepturi sunt, sufficit prudentioribus audire, quid res illa significet: cum tardioribus autem aliquanto pluribus verbis & similitudinibus agendum est, ne contemnant quod vident.

CAPUT X.
Jam de
hilaritate
comparanda.

14. HIC tu fortasse exemplum aliquod sermonis desideras, ut ipso tibi opere ostendam, quomodo facienda sint ista quae monui. Quod quidem faciam, quantum Domino adjuvante potuero: sed prius de illa hilaritate comparanda, quod pollicitus sum, dicere debeo. Jam enim de ipsis praecipis explicandi sermonis, in catechizando eo qui sic venit ut christianus fiat, quantum satis visum est, quod promiseram exsolvi. Indebitum quippe est, ut etiam ipse faciam in hoc volumine, quod fieri oportere praecipio. Si ergo fecero, ad cumulum valebit: cumulus autem quo pacto à me superfundi potest, antè quam mensuram debiti explevero? Neque enim te maximè conqueri audivi, nisi quòd tibi sermo tuus vilis abjectusque videretur, cum aliquem christiano nomine imbueres. Hoc autem scio, non tam

tam rerum quae dicendae sunt, quibus te satis novi paratum & instructum, neque ipsius locutionis inopia, sed animi tædio fieri; * vel illa causa quam dixi, quia magis nos delectat & tenet, quod in silentio mente cernimus, nec inde volumus avocari ad verborum longè disparem strepitum; * vel quia etiam cum sermo jocundus est, magis nos libet audire aut legere quae meliùs dicta sunt, & quae sine nostra cura & sollicitudine promuntur, quam ad alienum sensum repentina verba coaptare incerto exitu, sive utrùm occurrant pro sententia, sive utrùm accipiantur utiliter; * vel quia illa quae rudibus insinuantur, eo quòd nobis notissima sunt, & proVectui nostro jam non necessaria, piget ad ea sapissime redire, nec in eis tam usitatis, & tamquam infantilibus cum aliqua voluptate jam grandiusculus animus graditur. * Facit etiam loquenti tædium auditor immobilis (a vel quia non movetur affectu, vel quia nullo motu corporis indicat se intelligere, vel sibi placere quae dicuntur) non quia humanae laudis nos esse avidos decet, sed quia ea quae ministramus Dei sunt; & quanto magis eis diligimus eos quibus loquimur, tanto magis eis cupimus ut placeant, quae ad eorum porriguntur salutem; quod si non succedit, contristamur, & in ipso cursu debilitamur & frangimur, quasi frustra operam conteramus. * Nonnumquam etiam cum avertimur ab aliqua re, quam desideramus agere, & cujus actio aut delectabat nos, aut magis nobis necessaria videbatur, & cogimur aut jussu ejus quem offendere nolumus, aut aliquorum inevitabili instantia catechizare aliquem; jam con-

Causa ex
tædium af-
ferentes
catechi-
zanti.
* I. causa
tædii.

* 2

* 3

* 4

* 5

* Absunt hæc verba à plerisque MSS. & ab Am. & Er.